

Martin Dahl

ORDOLIBERALIZM JAKO RECEPTA NA REFORMĘ KAPITALIZMU

WPROWADZENIE

Przedłużający się światowy kryzys finansowy, ekonomiczny i zadłużeniowy skłania licznych badaczy, ekspertów i polityków do refleksji nad kondycją gospodarki kapitalistycznej. Jedni są zdania, że kapitalizm należy zreformować, inni zaś twierdzą, że liczne problemy, które trapią gospodarkę światową wymagają wykreowania zupełnie nowego systemu społeczno-ekonomicznego – bliżej nie precyzując, jak taki system miałby wyglądać. O tym, jak trudne jest to zadanie, świadczą pojawiające się trudności w reformowaniu gospodarek opartych na systemie kapitalistycznym. Przyczynia się do krytyki kapitalizmu i negowania jego zdobyczy. Ale czy pogląd ten możemy uznać za słuszny? Nie można zapominać, że państwa, które jako pierwsze wprowadziły gospodarkę rynkową, należą współcześnie do najbogatszych i najbardziej rozwiniętych państw świata. Jednak prawdą jest również fakt, że współczesna odmiana kapitalizmu, opartego głównie na neoliberalnym modelu gospodarki rynkowej, przeżywa największy kryzys od kilkudziesięciu dekad.

W tym kontekście interesujące wydaje się z jednej strony pytanie o współczesne zagrożenia dla kapitalistycznej gospodarki rynkowej, które mogłyby doprowadzić do jego odrzucenia i zastąpienia bliżej nieokreślonym systemem społeczno-ekonomicznym. Z drugiej zaś, o możliwości naprawy obowiązującego w większości współczesnych krajów – systemu kapitalistycznego. Należy zauważyć, że w przeszłości kapitalizm przyczynił się do dynamicznego rozwoju gospodarczego wielu państw zachodnich, wzrostu konkurencyjności, poziomu innowacyjności i gwałtownego przyrostu dobrobytu, jednak nie można również zapomnieć, że źle ukierunkowany kapitalizm doprowadził również do wzrostu dysproporcji społecznych, konfliktów i napięć w obrębie społeczeństw oraz odhu-

manizowania jednostki ludzkiej. Dobitnie ukazał to XIX wiek oraz początek XX wieku, gdzie obnażona została zarówno pozytywna, jak i negatywna natura systemu kapitalistycznego. Dopiero lata 20. i 30. XX wieku, a zwłaszcza zakończenie II wojny światowej, doprowadziły do prac nad „bardziej ludzką” odmianą kapitalizmu, czego wyrazem był rozwój myśli ordoliberalnej w Niemczech oraz rozwój gospodarki kapitalistycznej opartej na modelu Społecznej Gospodarki Rynkowej.

Społeczna Gospodarka Rynkowa, oparta na teorii ordoliberalizmu, stanowiła przyczynę dynamicznego i szybkiego rozwoju Republiki Federalnej Niemiec w latach 50. i 60. XX wieku. Warto podkreślić, że był to okres nie tylko rozwoju gospodarczego i pomnażania dobrobytu, ale także czas, w którym udało się doprowadzić do ograniczenia różnic majątkowych i dysproporcji społecznych, a przede wszystkim do awansu materialnego i społecznego szerszych warstw społecznych. Ponadto, oparcie rozwoju społeczno-gospodarczego Niemiec Zachodnich na koncepcji Społecznej Gospodarki Rynkowej, wywodzącej się z ordoliberalizmu i stawiającej jednostkę ludzką w centrum uwagi udowodniło, że istnieje możliwość wykorzystania pozytywnych sił tkwiących w ustroju kapitalistycznym z jednoczesnym ograniczeniem niekorzystnych tendencji, jakie niesie ze sobą wolny rynek. Dlatego też główna teza niniejszego opracowania sprowadza się do twierdzenia, że w świetle istniejących problemów z obowiązującym współcześnie modelem kapitalizmu i jego ewolucji w kierunku neoliberalnej odmiany, należałoby podjąć działania zmierzające do jego reformy, ale nie rozumianej jako próba wypracowania zupełnie nowego systemu społeczno-ekonomicznego, lecz jako próba przywrócenia koncepcji ordoliberalnych w aktualnej polityce społeczno-gospodarczej.

1. ISTOTA I POJĘCIE KAPITALIZMU

Idea kapitalizmu narodziła się w Oświeceniu, jako postulat wyzwolenia energii gospodarczej. W szczególności kapitalizm rozwinął się po opublikowaniu w 1776 roku przez Adama Smitha traktatu pt. *Badania nad naturą i przyczyną bogactwa narodu*. Badacz w swym dziele podważył panujący od początku XVI wieku system merkantylistyczny, jednocześnie uzasadniając wyższość systemu wolnorynkowego nad systemem gospodarki nakazowo-rozdzielczej. Tym samym stworzył intelektualne podwaliny pod rozwój ładu kapitalistycznego¹. Adam Smith zaproponował nowy model produkcji i dystrybucji

¹ K. Haremska, *Kapitalizm – narodziny idei*, „Argument”, Vol. 3 (1/3013), pobrano z www.argument-journal.eu [dostęp 20.06.2015], s. 38.

dóbr oparty na dwóch filarach – własności prywatnej oraz instytucji wolnego rynku². Połączenie tych dwóch zasad przyczyniło się do największego w historii ludzkości rozwoju gospodarczego, który w XIX wieku doprowadził w Europie do dynamicznego przyrostu demograficznego oraz poprawy warunków życia ludności. Zdaniem Grzegorza Gołębiowskiego:

„system kapitalistyczny stał się polityczną i społeczną, a także ekonomiczną alternatywą ustrojową dla feudalizmu”³.

Kapitalizm powstał w Europie Zachodniej, jednak szybko rozprzestrzenił się na inne państwa, zwłaszcza te zasiedlane przez Europejczyków (Stany Zjednoczone, Australia, Kanada, Nowa Zelandia). Jego atrakcyjność spowodowała, że szybko „zadomowił” się w licznych państwach azjatyckich, a po upadku komunizmu w drugiej połowie XX wieku dotarł także do Europy Środkowo-Wschodniej.

W literaturze przedmiotu możemy znaleźć liczne definicje pojęcia kapitalizm. Klaus Schubert i Martina Klein poprzez kapitalizm rozumieją taki rodzaj ładu społeczno-gospodarczego, w którym rola czynnika kapitału (np. dobra materialne, pieniężne, fabryki, itd.) jest ponad proporcjonalnie większa do innych czynników wytwórczych, jak np. czynnika pracy⁴. Tadeusz Kowalik uważa, że kapitalizm jest ustrojem:

„w którym podstawowym motywem działalności gospodarczej jest zysk, a głównym mechanizmem koordynacji jest rynek i konkurencja”⁵.

Z kolei cytowany już Grzegorz Gołębiowski słusznie twierdzi, że system kapitalistyczny ukształtowany jest „przez wiele czynników społecznych i politycznych w określonych warunkach historycznych”⁶. W praktyce oznacza to, że mamy do czynienia nie z jednym systemem kapitalistycznym, tylko z licznymi jego odmianami.

W związku z powyższym, że celem niniejszego opracowania nie jest kompleksowa analiza systemu kapitalistycznego, lecz próba uzyskania odpowiedzi na pytanie, czy niemiecka odmiana kapitalizmu mogłaby być skutecznym lekarstwem na współczesne problemy społeczno-gospodarcze wielu państw, to w dalszej części artykułu zostaną przedstawione główne założenia ordoli-

² *Ibidem*, s. 28.

³ G. Gołębiowski, *Modele kapitalizmu a kierunek rozwoju gospodarczego Polski*, pobrano z www.ce.vizja.pl [dostęp 25.06.2015], s. 5.

⁴ K. Schubert, M. Klein, *Kapitalismus*, pobrano z www.bpb.de [dostęp 26.06.2015].

⁵ T. Kowalik, *Systemy gospodarcze*, Fundacja Innowacja, Warszawa 2005, s. 35.

⁶ G. Gołębiowski, *Modele...*, *op. cit.*, s. 6.

beralizmu. Rozwój myśli ordoliberalnej w Niemczech był podstawą do wprowadzenia nowego rodzaju gospodarki kapitalistycznej opartej na koncepcji Społecznej Gospodarki Rynkowej.

2. GENEZA I GŁÓWNE ZAŁOŻENIA TEORII ORDOLIBERALIZMU

Początki szkoły ordoliberalnej sięgają lat 30. XX wieku. Za umowną datę powstania ordoliberalizmu można uznać powołanie do życia tzw. Koła Fryburskiego w 1938 roku⁷, które w swoim gronie skupiało m.in. takich wybitnych przedstawicieli tego nurtu, jak: Waltera Euckena, Franza Böhma, Alexandra Rüstowa, Adolfa Lampe, Leonharda Mikscha czy Constantina von Dietze⁸.

Ordoliberalizm można uznać za niemiecką odmianę liberalizmu, którego cechą charakterystyczną jest myślenie w kategoriach porządku (*Ordnung*). Swoimi źródłami sięga on niemieckiego historycyzmu – nurtu podkreślającego szczególną rolę władzy państwowej i odrzucającego koncepcje o samoregulującej się gospodarce⁹. Justyna Bokajło jest zdania, że ordoliberalizm:

„jest nurtem filozoficzno-politycznym, który miał być odpowiedzią na wzmagający wraz z Wielkim Kryzysem, ‘kryzys kapitalizmu’, wspierany zasadą *laissez-faire*, z drugiej zaś strony na gospodarkę zarządzaną centralnie”¹⁰.

W praktyce oznaczało to, że ordoliberalowie opowiadali się za tzw. „trzecią drogą”, która byłaby rozwiązaniem pomiędzy niczym nieskrępowaną wolnością gospodarczą a ograniczeniami płynącymi z centralnego sterowania. W opinii Elżbiety Mączyńskiej:

„podstawą ordoliberalizmu jako teoretycznego nurtu w ekonomii są idee ‘ordo’, których istotą jest kształtowanie ładu odpowiadającego naturze człowieka i zapewniającego gospodarce równowagę”¹¹.

⁷ N. Goldschmidt, *Die Entstehung der Freiburger Kreise*, pobrano z www.kas.de [dostęp 10.06.2015], s. 9.

⁸ M. Dahl, *Niemiecki model społecznej gospodarki rynkowej jako wzór dla polskich przemian systemowych po 1989 roku*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2015, s. 46.

⁹ *Ibidem*, s. 45.

¹⁰ J. Bokajło, *Społeczna Gospodarka Rynkowa jako instrument walki politycznej wpływający na kształt ładu społeczno-gospodarczego RFN – prolegomena*, [w:] P. Pysz, A. Grabska, M. Moszyński (red.), *Spontaniczne i stanowione elementy ładu gospodarczego w procesie transformacji – dryf ładu czy jego doskonalenie?*, PTE, Warszawa 2014, s. 299.

¹¹ E. Mączyńska, *Ordoliberalizm – użyteczność w warunkach nieładu instytucjonalnego*, [w:] P. Pysz, A. Grabska, M. Moszyński (red.), *Ład gospodarczy a współczesna ekonomia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 111.

Kluczowa w tym zakresie jest rola silnego państwa, które nie będzie się jedynie ograniczało do funkcji „stróża nocnego”, lecz aktywnie będzie porządkowało i inicjowało współzawodnictwo w ramach ładu ekonomicznego opartego na wolnej konkurencji¹². Ażeby stało się to możliwe należy w praktyce społeczno-gospodarczej przestrzegać zdefiniowanych przez Waltera Euckena zasad określonych jako: główne, konstytuujące i regulujące porządek gospodarczy.

Jedną z głównych zasad w ordoliberalizmie jest wolność jednostki, ponieważ umożliwia ona dokonywanie samodzielnych wyborów. Dzięki temu możliwa jest samorealizacja poszczególnych osób oraz zachowanie godności ludzkiej¹³. Według Ludwiga Erharda, człowiek jest dopiero wtedy w pełni wolny, jeżeli jest w stanie ograniczyć samego siebie w sytuacji, gdy wolność oznaczałaby szkodę dla innych lub zwykłą samowolę¹⁴. Badacz uważał, że najlepszym sposobem na zabezpieczenie indywidualnej wolności jest ograniczenie władzy państwowej, co w jego opinii możliwe jest do osiągnięcia tylko w rynkowym systemie gospodarczym¹⁵.

Kolejną ważną zasadą ordoliberalnej koncepcji polityki gospodarczej jest zasada konkurencji. Franz Böhm o konkurencji wypowiadał się, że:

„jest ona najlepszym narzędziem w historii do ograniczania władzy, gdyż stawia konsumenta w centrum uwagi”¹⁶.

Konkurencja jest dlatego tak istotna, ponieważ pozwala wyeliminować problem planowania i reglamentacji zapewniając wolność konsumpcji. Ponadto wymusza na uczestnikach rynku innowację, postęp techniczny, kreatywność i dyscyplinę, dzięki czemu przyczynia się do wzrostu efektywności produkcji i umożliwia podział dochodów oraz zysków według wydajności. Kolejną jej zaletą jest zapobieganie powstawaniu monopolii oraz ograniczenie gospodarczej i politycznej władzy, co zapewnia obywatelom wolność także poza sferą gospodarki. Poprzez fakt, że konkurencja wymaga od uczestników rynku wysokiej wydajności, to wśród przedsiębiorców zawsze będą pojawiały się

¹² J. Bokajło, *Spoleczna...*, *op. cit.*, s. 301.

¹³ M. Dahl, *Polska i niemiecka polityka konkurencji w świetle teorii ordoliberalizmu i koncepcji społecznej gospodarki rynkowej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”, Nr 3(42)2013, Uczelnia Łazarskiego, Warszawa 2013, s. 75.

¹⁴ P. Pysz, *Spoleczna gospodarka rynkowa. Ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 100–103.

¹⁵ O. Schlecht, *Ordnungspolitik für eine zukunftsfähige Marktwirtschaft*, FAZ, Frankfurt a.M. 2001, s. 15.

¹⁶ F. Böhm, *Demokratie und ökonomische Macht*, [w:] F. Böhm (red.), *Kartelle und Monopole im modernen Recht*, C.F. Müller, Karlsruhe 1961, s. 22.

tendencje do jej ograniczania. Dlatego najważniejszą rolą państwa powinno być zapewnienie warunków do intensywnej konkurencji¹⁷.

Dla Ludwiga Erharda bardzo ważnym elementem działalności państwa było uzupełnienie prowadzonej przez państwo polityki gospodarczej przez politykę społeczną, aby potrzebującym zapewnić godne życie. Oznacza to, że w ordoliberalizmie polityka społeczna jest integralną częścią polityki gospodarczej przy założeniu, że z poczucia odpowiedzialności w pierwszej kolejności jednostki same muszą zadbać o własne bezpieczeństwo. Dopiero w sytuacji, gdy wszystkie możliwości zawiodą otrzymywałyby pomoc ze strony państwa¹⁸.

Zasadnicze znaczenie dla sprawnego funkcjonowania konkurencyjnego ładu gospodarczego mają sformułowane przez Waltera Euckena zasady konstytuujące porządek gospodarczy¹⁹. Zostały one sformułowane w siedmiu następujących punktach²⁰:

1. Podstawą funkcjonowania gospodarki rynkowej jest własność prywatna, ponieważ bezpośrednią konsekwencją własności wspólnej jest kolektywna odpowiedzialność, co w praktyce często oznacza jej brak. Własność prywatna posiada ten atut, że przyczynia się do odpowiedzialnego jej traktowania. Pozwala to uzyskać większą efektywność i lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów. Zaznaczyć jednak należy, że Walter Eucken dostrzegał także ryzyko związane z nadmierną koncentracją własności, które paradoksalnie mogłoby stanowić potencjalne zagrożenie dla gospodarki rynkowej. W związku z tym podkreślał, że własność prywatna nie może zostać wykorzystana do tworzenia struktur monopolistycznych, zadaniem państwa powinno być przeciwdziałanie temu procesowi.
2. Tylko stabilny i wymierny pieniądz gwarantuje porównanie cen z ich światowymi odpowiednikami. Dzięki temu uczestnicy rynku – producenci i konsumenci mogą z łatwością kalkulować i planować, co daje im możliwość podejmowania adekwatnych decyzji konsumpcyjnych i inwestycyjnych. Inflacja, czy deflacja zakłóca prawidłowe funkcjonowanie mechanizmu cen jako miernika rzadkości dóbr.

¹⁷ L. Erhard, *Wohlstand für alle*, ECON Verlag, Düsseldorf 2000, s. 9.

¹⁸ M. Dahl, *Niemieckie doświadczenia ze społeczną gospodarką rynkową – państwo opiekuńcze, czy państwo socjalne?*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, Nr 1(41), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2009, s. 136.

¹⁹ A. Grabska, M. Moszyński, P. Pysz, *Stanowiony i spontaniczny ład gospodarczy w procesie transformacji systemowej Polski i bylej NRD*, Instytut Badań Gospodarczych, PTE Oddział w Toruniu, Toruń 2014, s. 45.

²⁰ W. Eucken, *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*, Wyd. 7, UTB, Tübingen 2004, s. 254–291.

3. Swobodne kształtowanie się cen na rynkach powoduje działanie mechanizmu cenowego, który oprócz swej funkcji informacyjnej pełni również funkcję wskaźnika rzadkości dóbr i zasobów. W porównaniu do gospodarki centralnie sterowanej, gdzie ceny były ogólnie regulowane, swobodnie działający mechanizm cenowy sygnalizuje potrzeby konsumentów, które muszą zostać uwzględnione przez producentów, jeśli ci chcą się utrzymać na rynku. Jest on niezbędny do sprawnego funkcjonowania gospodarki rynkowej, ażeby ceny i ich relacje odzwierciedlały prawidłowo rzadkość dóbr i zasobów.
4. Wolność zawierania umów i osiedlania się gwarantują, że żadna inicjatywa gospodarcza nie będzie utrudniona. Konieczne jest jednak, aby za pomocą aktywnej polityki konkurencji usuwane były ograniczenia konkurencji, w postaci powstawania porozumień monopolistycznych czy kartelowych.
5. Pełna odpowiedzialność właścicieli przedsiębiorstw za podejmowane decyzje i działania. Wszelkie formy ograniczania tej odpowiedzialności i przerzucania skutków błędnych decyzji na innych uczestników działalności gospodarczej i społeczeństwo traktowane są jako przejaw dążeń monopolistycznych.
6. Stabilność jest podstawowym wymogiem polityki gospodarczej. Kiedy polityka gospodarcza nie jest wystarczająco stabilna, wtedy porządek konkurencji nie może w pełni funkcjonować.
7. Ostatnią zasadą konstytuującą jest otwartość rynków. Umożliwia ona włączenie się rodzimego przemysłu do międzynarodowego podziału pracy. Jednocześnie otwarte rynki utrudniają przedsiębiorcom nadużywanie władzy i wykorzystywanie pracobiorców, przeciwdziałają też monopolizacji. Stosowanie się jedynie do zasad konstytuujących porządek gospodarczy nie gwarantuje jeszcze sprawnego ekonomicznie i akceptowanego społecznie procesu gospodarowania. W związku z tym Walter Eucken zdefiniował również zasady regulujące porządek gospodarczy, czyli takie, które przekładają się na konkretne działania w praktyce gospodarczej²¹. Pod pojęciem zasad regulujących Walter Eucken rozumiał wszystkie te obszary, które na ogół utożsamiamy z polityką konkurencji, polityką społeczną, polityką koniunktury, czy polityką strukturalną²². Autor definiuje cztery zasady regulujące odnoszące się do bieżących działań w procesie gospodarowania. Są to²³: 1) kontrola monopolii, 2) polityka dochodowa, 3) rachunek ekonomiczny oraz 4) regulacje dotyczące anomalii po stronie podaży. Przy czym, jak słusznie zauważa Piotr Pysz:

²¹ M. Dahl, *Polska i niemiecka...*, op. cit., s. 80.

²² D.H. Enste, *Soziale Marktwirtschaft aus ordnungspolitischer Sicht*, Roman Herzog Institut e.V., München 2006, s. 5–8.

²³ W. Eucken, *Grundsätze...*, op. cit., s. 291–304.

„polityka kształtowania konkurencyjnego ładu gospodarczego na podstawie zasad konstytuujących oraz narzędzia polityki zastosowane dla urzeczywistnienia jego zasad regulujących powinny stanowić zwartą całość”²⁴.

Reasumując, można stwierdzić, że ordoliberalizm za kluczowy element systemu ekonomicznego uważa gospodarkę rynkową oraz własność prywatną. W odróżnieniu od innych nurtów liberalnych, ordoliberalizm nie przyznaje również mechanizmowi rynkowemu kluczowego znaczenia w regulowaniu procesów społecznych. Stąd też postulat koordynacji celów politycznych z ekonomicznymi oraz nadzorowania przez państwo powstania sprawnie działającego systemu rynkowego²⁵. Podejście to wydaje się być fundamentalną różnicą pomiędzy ordoliberalizmem a popularną pod koniec XX wieku doktryną neoliberalną uważającą, że sprawnie działający system rynkowy jest w stanie ukształtować się bez pomocy państwa. Doświadczenia państw przechodzących proces przemian systemowych potwierdzają słuszność założeń ordoliberalnych w tym zakresie.

Ordoliberałowie dostrzegali także poważne ryzyko związane z dążeniami podmiotów prywatnych do tworzenia monopolu, które z kolei ograniczałyby konkurencję rynkową. Zaznaczyć jednak należy, że w wyjątkowych sytuacjach dopuszczali oni możliwość istnienia, tzw. monopolu technicznych, których działalność związana byłaby z produkcją i usługami o fundamentalnym znaczeniu dla społeczeństwa. Konsekwencją takiego podejścia była także zgoda na ograniczone istnienie w gospodarce rynkowej – własności państwowej, np. w sektorze bankowym czy wydobywczym²⁶. Ordoliberałowie dostrzegali również zagrożenia dla wolności konkurencji płynące ze strony państwa, głównie poprzez wywieranie negatywnego wpływu na przedsiębiorców. Sposobem na rozwiązanie tego problemu miało być ograniczenie roli państwa do tworzenia ram prawnych i instytucjonalnych dla rozwoju działalności gospodarczej.

Celem zaproponowanego w ordoliberalizmie porządku konkurencji jest przede wszystkim sprawiedliwy podział dochodu wytworzonego przez społeczeństwo. Nurt ten wychodzi z założenia, że konieczne jest kompleksowe podejście do realiów życia gospodarczego²⁷. Państwo powinno dążyć do zapewnienia ochrony słabszym jednostkom, zapobiegać niesprawiedliwościom oraz stworzyć warunki do zagwarantowania pokoju społecznego i zgodnego życia różnych

²⁴ P. Pysz, *Spoleczna...*, *op. cit.*, s. 74.

²⁵ W. Piecuch, *Ordoliberalizm i społeczna gospodarka rynkowa*, pobrano z http://www.wpia.us.edu.pl/sites/wpia.us.edu.pl/files/addressbook/9212/eak2_artykul.pdf [dostęp 11.06.2015], s. 5.

²⁶ *Ibidem*, s. 6.

²⁷ E. Mączyńska, P. Pysz, *Liberalizm–neoliberalizm–ordoliberalizm*, pobrano z www.pte.pl [dostęp 11.06.2015], s. 11.

warstw społecznych, gdyż tylko w ten sposób możliwe będzie osiągnięcie, a następnie utrzymanie dobrobytu. Ważne przy tym jest, aby państwo poprzez swoją działalność nie tłumilo inicjatywy poszczególnych jednostek²⁸.

3. PRZYCZYNY GLOBALNYCH PROBLEMÓW SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH I ŹRÓDŁA ZAGROŻEŃ DLA WSPÓŁCZESNEGO KAPITALIZMU

Głównym zagrożeniem ekonomicznym dla obowiązującego w większości państw zachodnich kapitalistycznego modelu gospodarki rynkowej wydaje się być światowy kryzys finansowy i ekonomiczny, który wybuchł wraz z ogłoszeniem przez amerykański bank inwestycyjny Lehman Brothers upadłości 15 września 2008 roku. Bezpośrednim następstwem tego zdarzenia był wzrost nieufności do sektora bankowego, a po wybuchu w 2010 roku kryzysu finansowego w Europie także w stosunku do rynku obligacji, dotąd uważanych za bezpieczne produkty finansowe²⁹. Kłopoty na amerykańskim rynku finansowym, rynku nieruchomości, niewypłacalność takich państw europejskich, jak: Grecji, Irlandii, Hiszpanii czy Portugalii, a także rosnące zadłużenie większości krajów o modelu gospodarki kapitalistycznej, sprowokowało liczne refleksje na temat prowadzonej w wielu krajach polityki społeczno-gospodarczej.

W dyskursie naukowym coraz częściej dominują głosy krytykujące wolnorynkowe idee, a zwłaszcza neoliberalną odmianę kapitalizmu. Co gorsza, krytyka ta często rozszerzana jest na liberalizm w ogóle, co stanowi negatywny czynnik utrudniający rozwój myśli liberalnej³⁰. Jednocześnie w wielu ośrodkach naukowych czy *think tankach* pojawiają się badania mające przyczynić się do modernizacji ustroju gospodarczego opartego na gospodarce rynkowej. W opinii Władysława Szymańskiego, popularna na przestrzeni ostatnich trzech dekad doktryna neoliberalna doprowadziła do ograniczenia, a nawet likwidacji regulacyjnych funkcji państwa. Równoległe funkcje tych nie przejęły inne podmioty, jak np. organizacje międzynarodowe³¹. Podobnego zdania jest Marian Guzek, który uważa, że światowy kryzys gospodarczy ujawnił kryzysogenne czynniki zawarte w neoliberalizmie popularnym i realizowa-

²⁸ W. Piecuch, *Ordoliberalizm...*, *op. cit.*, s. 7.

²⁹ M. Dahl, *Niemiecki...*, *op. cit.*, s. 306.

³⁰ E. Mączyńska, P. Pysz, *Liberalizm...*, *op. cit.*, s. 2.

³¹ W. Szymański, *Niepewność i niestabilność gospodarcza. Gwałtowny wzrost i co dalej?*, Difin, Warszawa 2011, s. 73.

nym w świecie zachodnim od początku lat 80. XX wieku³². Z kolei Elżbieta Mączyńska zauważa, że:

„dysfunkcje współczesnej gospodarki potwierdza wiele negatywnych zjawisk. Do najbardziej dotkliwych należy zagrożenie wielu grup anomią, co wiąże się z rosnącą turbulencją i częstotliwością występowania kryzysów gospodarczych, nieprawidłowościami w wycenie i ocenie pracy oraz majątku i rynkowej wartości przedsiębiorstw, bezrobociem i coraz bardziej skonstrastowanymi biegunami bogactwa i nędzy, nie mówiąc już o naruszeniu równowagi ekologicznej”³³.

Przy czym autorka wraz z Piotrem Pyszem jednocześnie przestrzegają przed odrzuceniem, w obliczu trapiących gospodarkę światową problemów, liberalnej myśli ekonomicznej i społecznej³⁴.

Sięgając do źródeł obecnego globalnego kryzysu ekonomicznego, należy cofnąć się do kryzysu z lat 70. XX wieku, który doprowadził do wyparcia keynesizmu jako dominującego nurtu w teorii ekonomii i zastąpienie go wspomnianym już neoliberalizmem. Fascynacja wolnościowymi ideałami, połączonymi z przekonaniem o spontanicznym i samokształtującym się ładem gospodarczym, doprowadziła do wzrostu popularności teorii takich ekonomistów, jak Milтона Friedmana czy Fryderyka Augusta von Hayeka. To ich poglądy były inspiracją do reorientacji polityki gospodarczej w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, a następnie w innych krajach, w kierunku monetaryzmu i ekonomii podażowej. Co gorsza, równocześnie narzucono opinii publicznej pogląd o braku alternatywy dla globalnego kapitalizmu opartego na wolnym handlu i wolnym rynku³⁵.

Jednym z głównych celów monetarystycznej polityki gospodarczej stała się walka z inflacją. Z początkiem lat 80. XX wieku restrykcyjna polityka pieniężna w połączeniu z recesją przyczyniła się do wzrostu bezrobocia w większości państw OECD. To z kolei doprowadziło do ograniczenia inflacji, ale także osłabiło żądania płacowe pracobiorców. Proces ten został wzmocniony przez zwiększoną mobilność kapitału i dalszą presję na ograniczenie wynagrodzeń ze strony właścicieli firm³⁶.

Jako przyczynę rosnącego bezrobocia w latach 80. i 90. XX wieku uznano nadmierną regulację rynków pracy, natomiast jako receptę na rozwiązanie

³² M. Guzek, *Kapitalizm na krawędzi*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2014, s. 9.

³³ E. Mączyńska, *Ordoliberalizm...*, *op. cit.*, s. 103.

³⁴ E. Mączyńska, P. Pysz, *Liberalizm...*, *op. cit.*, s. 2.

³⁵ *Ibidem*, s. 6.

³⁶ S. Sturn, T. van Treeck, K. Zwickl, *Die strukturellen Ursachen der Krise*, pobrano z die-zukunft.at [dostęp 13.06.2015].

tego problemu uznano deregulację. Międzynarodowy Fundusz Walutowy w swych rekomendacjach dla państw zalecał kompleksowe reformy strukturalne mające na celu zniesienie takich ograniczeń rynku pracy, jak np.: zmniejszenie hojnych ubezpieczeń na wypadek bezrobocia, ograniczenie wysokich płac minimalnych czy liberalizację przepisów dotyczących ochrony zatrudnienia³⁷. W połączeniu z polityką demontażu świadczeń socjalnych zaowocowało to ograniczeniem dochodów iubożeniem, przede wszystkim niższych warstw społecznych oraz klasy średniej. Nie przełożyło się to jednak na spadek poziomu ich konsumpcji, co osiągnięto dzięki intensywnej ekspansji kredytowej! Żeby ją umożliwić, dokonano również głębokiej deregulacji rynku kredytowego. Oczywiście konsekwencją prowadzenia takiej polityki był wzrost nierówności dochodowych i majątkowych, wzrost zadłużenia oraz narastanie nierównowagi. Potwierdzają to badania prowadzone przez Josepha Stiglitz, który twierdzi, że obecny kryzys ma korzenie strukturalne, wynikające ze strukturalnych zmian w dystrybucji dochodów. Badacz zauważa, że od 1980 roku w większości krajów uprzemysłowionych dochody niższych warstw społecznych w zasadzie pozostały bez zmian, natomiast znacząco powiększyły się w grupie najbogatszych osób³⁸. Do analogicznego wniosku doszli również badacze niemieckiego ośrodka badawczego *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung*, badający rozkład majątku w niemieckim społeczeństwie. Według nich, w Niemczech od momentu zainicjowania przez kanclerza Gerharda Schrödera reform rynku pracy wartość majątku najuboższej połowy społeczeństwa spadła o 50%. Z kolei w analogicznym okresie nastąpił znaczący przyrost majątku w grupie 10% najbogatszych osób w państwie niemieckim³⁹.

Konsekwencją dominacji podejścia neoliberalnego w polityce społeczno-gospodarczej jest naruszenie globalnej, regionalnej oraz lokalnej równowagi życia społeczno-ekonomicznego. Objawia się ona narastającą niepewnością i ryzykiem w życiu ludzi, ale także i podmiotów gospodarczych. Rosnące bezrobocie, wzrost dysproporcji majątkowych i dochodowych oraz podatność licznych krajów na kryzysy przyczynia się do popularyzacji postaw anty-systemowych, w tym odrzucających wolny rynek i demokrację. W obliczu narastających globalnych zagrożeń ekonomicznych, ale także i politycznych, przywrócenie równowagi staje się dla przywódców zadaniem priorytetowym.

³⁷ *Unemployment and Labor Market Institutions: Why Reforms Pay Off*, World Economic Outlook, Chapter 4, International Monetary Fund, Washington D.C. Mai 2003, s. 129.

³⁸ S. Sturn, T. van Treeck, K. Zwickl, *Die strukturellen...*

³⁹ M.M. Grabka, Ch. Westermeier, *Anhaltend hohe Vermögensungleichheit in Deutschland*, „DIW Wochenbericht“ Nr 9/2014, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin 2014, s. 151–164.

Za główny czynnik kryzysogeny we współczesnej gospodarce światowej należy zatem uznać w pierwszej kolejności narastające różnice w podziale i poziomie dochodów, a następnie (aczkolwiek w mniejszym stopniu) złe regulacje dotyczące sektora finansowego. W państwach OECD od początku lat 80. XX wieku można zauważyć rosnące różnice majątkowe, które nie są rezultatem postępującej globalizacji czy rozwoju technicznego, lecz konsekwencją realizacji neoliberalnej polityki społeczno-gospodarczej, która doprowadziła do deregulacji rynków finansowych i rynków pracy. Ponowne uregulowanie rynku finansowego oraz rynku pracy wydaje się być kluczowym elementem na drodze do stabilizacji globalnej gospodarki.

PODSUMOWANIE

W obliczu współczesnego kryzysu gospodarki światowej, charakteryzującego się narastającymi nierównowagami, chaosem oraz nieładem, konieczne wydaje się odejście w polityce społeczno-gospodarczej od popularnego w ostatnich dekadach neoliberalizmu i zastąpienie go nurtem ordoliberalnym, zorientowanym na wolność, ale w ramach stanowionego przez państwo ładu gospodarczego. W tym celu należałoby dążyć do umocnienia roli państwa w życiu społeczno-gospodarczym, aby kwestie dotyczące kształtowania ładu społeczno-gospodarczego ponownie miały charakter pierwszoplanowy. Nie będzie to zadanie łatwe, gdyż oznaczałoby to konieczność przebudowy obowiązującego modelu ustrojowego (sprzyjającego licznym grupom interesu) oraz przywrócenie silnego państwa, które – jak zauważył Alexander Rüstow – „powinno stać tam gdzie jego miejsce, tj. ponad gospodarką i jej grupami interesów”⁴⁰.

Z punktu widzenia ordoliberalizmu, propozycje walki z kryzysami gospodarczymi, zarówno metodami zaproponowanymi przez Keynesa, jak i neoliberalów, mają analogiczne konsekwencje w przypadku ich zastosowania, gdyż w swym założeniu koncentrują się na oddziaływaniu państwa na przebieg procesu gospodarowania. Różnica pomiędzy keynesistami a neoliberalami sprowadza się do tego, że ci pierwsi opowiadają się za sterowaniem procesem gospodarowania przez państwo od strony globalnego popytu, głównie poprzez instrumenty polityki fiskalnej i pieniężnej. Drudzy zaś oddziałują na rozmiar zagregowanej podaży oraz stabilność poziomu cen zgodnie z koncepcją

⁴⁰ A. Rüstow, *Redebeitrag, Deutschland und die Weltkrise*, Verhandlungen des Vereins für Socialpolitik. Schriften des Vereins für Socialpolitik, Dresden 1932, t. 187, s. 62–69, za: E. Mączyńska, P. Pysz, *Liberalizm...*, *op. cit.*, s. 5.

ekonomii podaźowej oraz monetaryzmu⁴¹. Natomiast w opinii ordoliberalistów za zasadniczy element uruchamiający przywrócenie naruszonej globalnej równowagi społeczno-gospodarczej byłoby wycofanie się państwa z oddziaływania na przebieg procesu gospodarowania i skupienie się wyłącznie na kwestiach związanych z kształtowaniem ładu gospodarczego.

Co mogłoby to w praktyce oznaczać? A mianowicie, co zauważył Grzegorz Kołodko, skupienie się na zrównoważonym, długofalowym rozwoju społeczno-gospodarczym poprzez kształtowanie odpowiednich warunków prawnych i instytucjonalnych. Rozwój taki powinien być skoncentrowany na równowadze pomiędzy celami ekonomicznymi, społecznymi i ekologicznymi. W odniesieniu do aspektów ekonomicznych oznacza to zrównoważony rozwój pomiędzy rynkiem towarów, kapitału, inwestycji, finansów i siły roboczej. W odniesieniu do aspektów społecznych oznacza to przede wszystkim sprawiedliwy podział dochodów i sprawiedliwy dostęp różnych grup ludności do usług publicznych. Natomiast w sferze ekologicznej zachowanie równowagi pomiędzy ekonomiczną działalnością człowieka a przyrodą⁴². W tym kontekście nasuwa się pytanie, czy ponowna regulacja rynków finansowych pozwoli osiągnąć ten cel? Wydaje się to dosyć dyskusyjne. O wiele bardziej konieczna jest zmiana myślenia o polityce gospodarczej i polityce rynku pracy, zmierzająca do osiągnięcia większej sprawiedliwości w podziale dochodu, czy bardziej sprawiedliwych wynagrodzeń za wykonywaną pracę. Konieczne jest również podjęcie działań zmierzających do ograniczenia koncentracji kapitału i wpływu potężnych grup interesu takich, jak transnarodowych korporacji międzynarodowych czy transnarodowych organizacji pozarządowych, które posiadają olbrzymi potencjał oddziaływania na poszczególne państwa, dysponują potężnym kapitałem i zainteresowane są raczej ograniczaniem wolnej konkurencji, niż jej wzmacnianiem. Właściwym krokiem zmierzającym do osiągnięcia tego celu byłoby wzmocnienie przez państwa obowiązującego prawa antymonopolowego oraz rozszerzenie jego oddziaływania na poziom międzynarodowy oraz na wirtualną przestrzeń. Obecnie najbardziej potężne struktury monopolistyczne powstają przede wszystkim w Internecie, a nie w tradycyjnych gałęziach przemysłu. Skala zagrożeń z tym związanych wydaje się być jeszcze nieoszacowana. Na zakończenie należy również podkreślić, że bez odbudowy etycznego wymiaru ekonomii, ale także i polityki oraz wzmocnienia

⁴¹ E. Mączyńska, P. Pysz, *Liberalizm...*, op. cit., s. 9.

⁴² W. Kołodko, *Nowy pragmatyzm, czyli ekonomia i polityka dla przyszłości*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, PTE, Warszawa 2014, s. 19.

odpowiedzialności poszczególnych podmiotów za wyniki własnej działalności, wszelkie inne działania wcześniej, czy później skazane będą na niepowodzenie, co zauważyli już przed wieloma dekadami właśnie ordoliberalowie.

BIBLIOGRAFIA

- Bokajło J., *Spoleczna Gospodarka Rynkowa jako instrument walki politycznej wpływający na kształt ładu społeczno-gospodarczego RFN – prolegomena*, [w:] P. Pysz, A. Grabska, M. Moszyński (red.), *Spontaniczne i stanowione elementy ładu gospodarczego w procesie transformacji – dryf ładu czy jego doskonalenie?*, PTE, Warszawa 2014.
- Böhm F., *Demokratie und ökonomische Macht*, [w:] F. Böhm (red.), *Kartelle und Monopole im modernen Recht*, C.F. Müller, Karlsruhe 1961.
- Dahl M., *Niemiecki model społecznej gospodarki rynkowej jako wzór dla polskich przemian systemowych po 1989 roku*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2015.
- Dahl M., *Niemieckie doświadczenia ze społeczną gospodarką rynkową – państwo opiekuńcze, czy państwo socjalne?*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, Nr 1(41), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2009.
- Dahl M., *Polska i niemiecka polityka konkurencji w świetle teorii ordoliberalizmu i koncepcji społecznej gospodarki rynkowej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”, Nr 3(42)2013, Uczelnia Łazarskiego, Warszawa 2013.
- Enste D.H., *Soziale Marktwirtschaft aus ordnungspolitischer Sicht*, Roman Herzog Institut e.V., München 2006.
- Erhard L., *Wohlstand für alle*, ECON Verlag, Düsseldorf 2000.
- Eucken W., *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*, Wyd. 7, UTB, Tübingen 2004.
- Gołębiowski G., *Modele kapitalizmu a kierunek rozwoju gospodarczego Polski*, pobrano z www.ce.vizja.pl [dostęp 25.06.2015].
- Grabka M.M., Westermeier Ch., *Anhaltend hohe Vermögensungleichheit in Deutschland*, „DIW Wochenbericht“ Nr 9/2014, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin 2014.
- Grabska A., Moszyński M., Pysz P., *Stanowiony i spontaniczny ład gospodarczy w procesie transformacji systemowej Polski i byłej NRD*, Instytut Badań Gospodarczych, PTE Oddział w Toruniu, Toruń 2014.
- Guzek M., *Kapitalizm na krawędzi*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2014.
- Goldschmidt N., *Die Entstehung der Freiburger Kreise*, pobrano z www.kas.de [dostęp 10.06.2015].

- Haremska K., *Kapitalizm – narodziny idei*, „Argument”, Vol. 3 (1/3013), pobrano z www.argument-journal.eu [dostęp 20.06.2015].
- Kołodko W., *Nowy pragmatyzm, czyli ekonomia i polityka dla przyszłości*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, PTE, Warszawa 2014.
- Kowalik T., *Systemy gospodarcze*, Fundacja Innowacja, Warszawa 2005.
- Mączyńska E., *Ordoliberalizm – użyteczność w warunkach nieładu instytucjonalnego*, [w:] P. Pysz, A. Grabska, M. Moszyński (red.), *Ład gospodarczy a współczesna ekonomia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Mączyńska E., Pysz P., *Liberalizm–neoliberalizm–ordoliberalizm*, pobrano z www.pte.pl [dostęp 11.06.2015].
- Piecuch W., *Ordoliberalizm i społeczna gospodarka rynkowa*, pobrano z http://www.wpia.us.edu.pl/sites/wpia.us.edu.pl/files/addressbook/9212/eak2_artykul.pdf [dostęp 11.06.2015].
- Pysz P., *Społeczna gospodarka rynkowa. Ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Rüstow A., *Redebeitrag, Deutschland und die Weltkrise*, Verhandlungen des Vereins für Socialpolitik. Schriften des Vereins für Socialpolitik, Dresden 1932, t. 187.
- Schlecht O., *Ordnungspolitik für eine zukunftsfähige Marktwirtschaft*, FAZ, Frankfurt a.M. 2001.
- Schubert K., Klein M., *Kapitalismus*, pobrano z www.bpb.de [dostęp 26.06.2015].
- Sturn S., van Treeck T., Zwickl K., *Die strukturellen Ursachen der Krise*, pobrano z diezukunft.at [dostęp 13.06.2015].
- Szymański W., *Niepewność i niestabilność gospodarcza. Gwałtowny wzrost i co dalej?*, Difin, Warszawa 2011.
- Unemployment and Labor Market Institutions: Why Reforms Pay Off*, World Economic Outlook, Chapter 4, International Monetary Fund, Washington D.C. Mai 2003.

ORDOLIBERALIZM JAKO RECEPTA NA REFORMĘ KAPITALIZMU

Streszczenie

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy ordoliberalizm może być skutecznym sposobem na reformę kapitalizmu. Współczesny kryzys finansowy i ekonomiczny, który trapi gospodarkę światową od 2008 roku, obnażył sła-

bości popularnej i realizowanej od lat 80. XX wieku doktryny neoliberalnej, przyczyniając się do pogłębienia refleksji nad słabościami obowiązującego w większości państw świata systemu kapitalistycznego. Jako metodę badawczą użyto analizę teoretyczną wybranych publikacji oraz źródeł internetowych. W pierwszej części opracowania autor przedstawia istotę i pojęcie kapitalizmu oraz główne założenia teorii ordoliberalnej. Następnie próbuje określić przyczyny globalnych problemów społeczno-ekonomicznych, analizując również źródła zagrożeń dla współczesnego kapitalizmu. Na zakończenie przedstawione są wnioski oraz zarys niezbędnych działań mających na celu naprawę ustroju kapitalistycznego. Konkluzją przeprowadzonej analizy jest twierdzenie, że teoria ordoliberalizmu może być użyteczną inspiracją dla naprawy współczesnego kapitalizmu. Może być również przydatna w przygotowywaniu założeń polityki społeczno-gospodarczej w poszczególnych państwach.

ORDOLIBERALISM AS A PRESCRIPTION FOR THE REFORM OF CAPITALISM

Summary

The article aims to answer the question whether Ordoliberalism can be an efficient way to reform capitalism. The contemporary financial and economic crisis, which has troubled the world economy since 2008, shows the weaknesses of the neoliberal doctrine, popular and implemented since the 1980s, contributing to a deepened reflection on the weaknesses of the capitalist system, which exists in the majority of states. The research method used by the author is a theoretical analysis of selected publications and Internet sources. In the first part of the article, the author presents the essence and the concept of capitalism as well as the main assumptions of the ordoliberal theory. Next, he tries to determine the reasons of the global social-economic problems, also analysing the sources of threats to the contemporary capitalism. Finally, there are conclusions and an outline of necessary actions in order to improve the capitalist system. The analysis results in a conclusion that the ordoliberal theory may be a useful inspiration for a reform of the contemporary capitalism. It can also be useful for the preparation of social-economic policy premises in particular states.

ОРДОЛИБЕРАЛИЗМ КАК РЕЦЕПТ НА РЕФОРМУ КАПИТАЛИЗМА

Резюме

Целью статьи является ответ на вопрос, может ли ордолиберализм служить эффективным средством реформирования капитализма. Современный финансово-экономический кризис, гнетущий мировую экономику с 2008 года, обнажил слабости популярной и реализуемой с 80-х годов неолиберальной доктрины, способствуя появлению более глубоких размышлений на тему слабых сторон действующей в большинстве государств во всём мире капиталистической системы. В качестве исследовательского метода использован теоретический анализ избранных публикаций, а также интернет-источников. В первой части исследования автор представляет сущность и понятие капитализма, а также основные предпосылки ордолиберального учения. Далее имеет место попытка определить причины глобальных социально-экономических проблем, с параллельным анализом источников угрозы для современного капитализма. В заключение представлены выводы, а также обрисовка необходимых действий, цель которых – реконструкция капиталистической системы. Итогом проведённого анализа является утверждение, что теория ордолиберализма может быть эффективным стимулом для реконструкции современного капитализма. Она может быть полезна также при формулировке предпосылок социально-экономической политики в отдельных государствах.